

LEPPISTEN ARKI -KORTIT

Toiminnallinen väline lastensuojelutyöhön

Maisa Uotinen

Opinnäytetyö, kevät 2013

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Järvenpää

Sosiaalialan koulutusohjelma

Kristillisen lapsi- ja nuorisotyön

suuntautumisvaihtoehto

Sosionomi (AMK) + kirkon

nuorisotyönohjaajan virkakelpoisuus +

lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Uotinen, Maisa. Leppisten arki -kortit. Toiminnallinen väline lastensuojelutyöhön. Järvenpää, kevät 2013, 42 s., 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Järvenpää. Sosiaalian koulutusohjelma, Kristillisen lapsi- ja nuorisotyön suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + kirkon nuorisotyönohjaajan virkakelpoisuus + lastentarhanopettajan kelpoisuus.

Opinnäytetyö koostuu produktiosta sekä raportista liittyen opinnäytetyöprosessiin. Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää uusi toiminnallinen väline lastensuojelutyöhön, ensisijaisesti lastensuojelutarpeen selvitykseen liittyvään työskentelyyn lapsen ja työntekijän kommunikoinnin tukemiseksi. Lähtökohtana oli lapsen osallisuuden parantaminen lastensuojelun prosessissa kehittämällä lasta varten uusia ilmaisukeinoja omasta elämästään kertomisen avuksi.

Opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä Salon lastensuojelun arviointitiimin kanssa. Korttien sisältö ja kohderyhmä tarkentuivat yhteistyökumppanin tarpeista käsin noin 4–8-vuotiaiden lasten arjen hahmottamiseen keskittyviksi. Toiveena oli, että kortteja pystytään hyödyntämään Pesäpuu ry:n lastensuojelutarpeen selvitysmallin lapsi ja perheen arki -teematapaamisessa.

Opinnäytetyön ulkoinen viitekehys koostuu lastensuojelulaista ja lapsen osallisuudesta. Sisäinen viitekehys liittyy toiminnallisten välineiden käyttöön lastensuojelutyössä sekä lapsen arkea koskeviin suojaaviin ja riskitekijöihin.

Piirsin kortit yhteistyökumppanin toiveiden sekä teorian pohjalta itse kehittämäni leppäkerttuhahmoa käyttäen. Ensimmäiset 41 korttia olivat puolitoista kuukautta koekäytössä lastensuojelun työntekijöillä, jonka jälkeen keräsin heiltä korteista palautetta lomakehaastattelun sekä avoimen haastattelun avulla. Työntekijät kokivat tekemiäni korttien vastaavan käytännön työn tarpeisiin ja kertoivat koekäyttökäytön perusteella niiden helpottaneen lasten kertomista omasta arjestaan. Korttien avulla koettiin lasten pystyvän kertomaan vaikeistakin asioista, jotka pelkäävät keskustellen voisivat jäädä mainitsematta. Koekäyttökäytön jälkeen lisäsin lopulliseen korttipakkaan vielä viisi korttia, jotka jakson perusteella koettiin tarpeellisiksi. Täten lopullinen tuote koostuu 46 kuvakortista. Kortit soveltuvat käytettäväksi myös laajemmin lastensuojelutyössä sekä muissa lasten ja lapsiperheiden palveluissa, kuten esimerkiksi varhaiskasvatuksessa tai seurakunnan lapsi- ja perhetyössä.

Asiasanat: lastensuojelu, toiminnalliset menetelmät, lastensuojelutarpeen selvitys, lapsen osallisuus, lapsen arki

ABSTRACT

Uotinen, Maisa. Leppisten arki cards. A functional tool for child protective services. 42 p., 2 appendices. Language: Finnish. Järvenpää, Spring 2013. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Option in Christian Youth Work. Degree: Bachelor of Social Services + Kindergarten Teacher Qualification.

This Bachelor thesis consists of two parts: a final product and a report on the thesis process. The purpose of this thesis was to design a set of cards as a practical tool for professionals in child welfare, to support the communication between the child and social worker when assessing the need for child protection measures. The aim was to improve children's participation in the process.

The thesis was made in collaboration with the city of Salo's child welfare assessment team. The contents and focus group for the cards originated from the assessment team's needs and wishes. The cards are designed for children of age 4 to 8 to increase their possibilities of telling the social workers about their families' everyday life.

The frame of reference for the thesis consists of the child welfare act, children's participation, the use of functional tools in child welfare, risk and protective factors in children's everyday life.

I drew the cards on the basis of the cooperation partner's wishes and the frame of reference using a lady bug character I had previously created myself. Child welfare workers had the first 41 cards in test use for a month and a half after which feedback was collected using a form and an open interview.

The cards were seen matching work life's needs and helping children in telling about their everyday life. The cards even helped children tell about difficult and serious issues that might have been left unsaid without the help of the cards. After the test phase I drew five more cards to the set that were seen needed. Therefore, the final product consists of 46 picture cards. The cards can also be used in a broader context in child welfare and for example in children's daycare or church's work with children and their families.

Keywords: child welfare, functional tools, an assessment of the need for child protection measures, children's participation, children's everyday life

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA YHTEISTYÖTAHO	7
2.1 Lastensuojelulaki ja lastensuojelutarpeen selvitys	7
2.2 Salon lastensuojelun arviointitiimi	8
3 LAPSEN OSALLISUUS JA TOIMINNALLISET VÄLINEET	11
3.1 Lapsen osallisuus	11
3.2 Toiminnalliset välineet ja kuvallinen työskentely lastensuojelussa	13
3.3 Toiminnalliset välineet kirkon varhaiskasvatuksessa ja perhetyössä	14
4 LAPSI JA ARKI	16
4.1 Arjen määrittelyä	16
4.2 Arki lapsen turvallisen kehityksen pohjana	17
4.2.1 Arki ja rutiinit	17
4.2.2 Lapsen aineelliset tarpeet	18
4.2.3 Vuorovaikutus, rajat ja emotionaaliset tarpeet	19
4.2.4 Arjen riskitekijät	21
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	23
5.1 Toiminnallinen opinnäytetyöni	23
5.2 Suunnittelu	23
5.3 Toteutus	25
5.4 Koekäyttö ja palaute	26
5.5 Korttien viimeistely	29
6 POHDINTA	31
LÄHTEET	34
LIITE 1: Esimerkkejä Leppisten arki -korteista	39
LIITE 2: Työntekijöille lähetetty palautelomake	42

1 JOHDANTO

Vuonna 2008 voimaan tullut lastensuojelulaki korostaa lapsen osallisuutta (Lastensuojelulaki 2007). Myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa edellytetään lapsen mahdollisuutta olla osallisena häntä koskevissa viranomaisasioissa ja osallistua itseään koskevaan päätöksen tekoon (YK 1989). Lastensuojeluun liittyen lapsen osallisuuden voidaan nähdä liittyvän lapsen mahdollisuuteen olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtyä työtä (Muukkonen 2008, 148). Lapsen osallisuuden toteutuminen edellyttää työntekijältä valmiuksia tehdä yhteistyötä lapsen kanssa (Oranen i.a.).

Sosiaalityössä on jossain määrin alettu siirtyä perinteisestä puhtaasti keskusteluun pohjaavasta työskentelystä erilaisten toiminnallisten menetelmien käyttöön. Lastensuojeluun liittyen onkin muun muassa eri projekteissa kehitelty työntekijän ja lapsen yhteistyön ja lapsen kuulemisen helpottamiseksi erilaisia lapsilähtöisiä työmenetelmiä ja -välineitä tukemaan ammattilaisten valmiuksia kohdata lasta. (Forsberg ym. 2006, 16.) Tällaisia toiminnallisia välineitä ovat kehittäneet muun muassa lastensuojelun osaamiskeskukset ja kehittämissyksiköt sekä Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Toiminnalliset välineet luovat parempia mahdollisuuksia lapsen osallistumiselle.

Piirtäminen, askartelu ja muu käsillä tekeminen ovat aina olleet minulle tärkeitä ja toimivia tapoja ilmaista itseäni. Opiskeluun liittyvät työharjoittelut lasten parissa ja työ lastenkodissa ovat havainnollistaneet minulle, miten kuvat ja piirtäminen luovat uusia mahdollisuuksia lasten kanssa tehtävälle työlle ja antavat lapselle mahdollisuuden ilmaista itseään luontevammalla tavalla kuin pelkän puheen avulla. Opinnäytetyöhöni olen halunnut yhdistää kiinnostukseni piirtämiseen ja käsillä tekemiseen minulle tärkeäksi nousseeseen aiheeseen, lapsen osallisuuteen.

Opinnäytetyönäni loin kuvakortit käytettäväksi lastensuojelutyössä yhteistyökumppanina Salon lastensuojelun arvointitiimi. Kortit liittyvät lapsen arkea rakentaviin ja heidän kasvuaan tukeviin sekä mahdollisiin riskeihin liittyviin tekijöihin. Tässä raportissa käyn läpi työskentelyäni ohjaavaa teoreettista viitekehystä liittyen lastensuojelulakiin, lapsen

osallisuuteen ja toiminnallisten välineiden käyttöön sekä esittelen käytännön korttien toteutusprosessia.

2 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA YHTEISTYÖTAHO

2.1 Lastensuojelulaki ja lastensuojelutarpeen selvitys

Lasten suojelu on jokaisen kansalaisen sekä koko yhteiskunnan velvoite, ja se pohjaa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen, joka tuli voimaan Suomessa vuonna 1991. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus velvoittaa jäsenvaltioitaan huolehtimaan siitä, että jokaisella lapsella on oikeus kasvaa turvallisessa kasvuympäristössä saaden erityistä suojaa ja hoivaa (YK 1989). Vaikka sopimus on yhtä velvoittava kuin laki, Suomessa asiaa on määritelty myös lain tasolla. Lastensuojelulain tarkoituksena on ”turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun” (Lastensuojelulaki 2007, 1 §).

Lastensuojelulain 2 § selventää vastuunjakoa lapsen hyvinvoinnista: ensisijainen vastuu on vanhemmilla ja lapsen muilla huoltajilla, joita lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava muun muassa tarjoamalla tarpeellista apua riittävän varhain (Lastensuojelulaki 2007). Esimerkiksi seurakunnat tukevat lasta ja perhettä erilaisissa elämäntilanteissa järjestämällä muun muassa erilaista kerho- ja leiritoimintaa, tukemalla vanhempia sekä jakamalla aineellista ja taloudellista tukea. Seurakuntien työ on ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä ja työntekijöiden toimintatapana on lasta ja perhettä tukeva työote. (Kirkkohallitus 2007, 1 ja 6.)

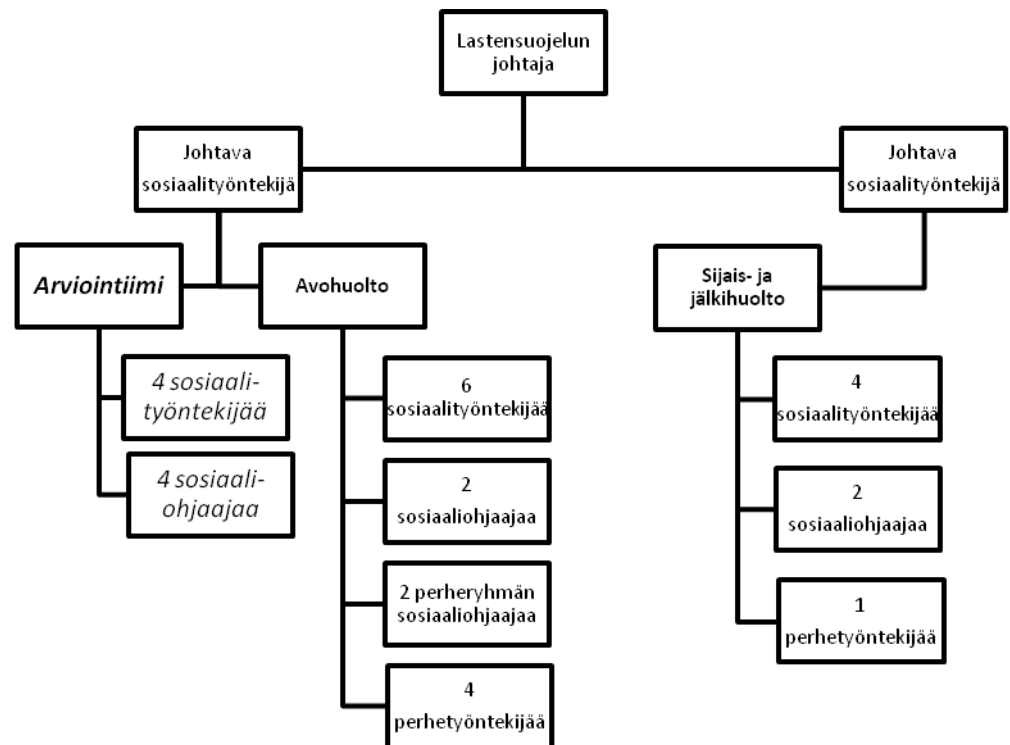
Tarvittaessa lapsi ja perhe on ohjattava peruspalveluista lastensuojelun piiriin. Lastensuojelulain 3 §:ssä tehdään ero laajemman lasten suojelun ja laissa tarkoitetun lastensuojelun välille. Jälkimmäinen tarkoittaa lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, joksi luetaan lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelma, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. (Lastensuojelulaki 2007.) Varsinaisen lastensuojelun osalta kunnat tekevät yleisesti paljon yhteistyötä eri tahojen kanssa. Esimerkiksi seurakunta on kunnan keskeinen yhteistyökumppani paikallisessa lastensuojeluverkostossa ja lastensuojelusuunnitelman laati- misessa (Kirkkohallitus 2007, 6).

Lastensuojeluasia voi tulla vireille hakemuksesta, lastensuojeluilmoituksesta, pyynnöstä lastensuojelutarpeen arvioimiseksi tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä saa muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelutarpeen tarpeesta olevasta lapsesta. Asian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän tulee arvioida mahdollinen kiireellisten lastensuojelutoimenpiteiden tarve. Mikäli tarvetta kiireellisille toimenpiteille ei ole mutta asia ei myöskään ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei se johda toimenpiteisiin, on ryhdyttävä lastensuojelulain 27 § mukaisen lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen. (Lastensuojelulaki 2007.)

Selvitys on tehtävä yhdessä lapsen ja lapsen huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa, ja sen tarkoituksena on arvioida lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Tarkoituksenmukaista on selvittää lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä hoitoon ja huolenpitoon vaikuttavat seikat, joiden osana tulee huomioida myös vanhempien kasvatuskyykyyn vaikuttavat asiat. Selvityksessä arvioidaan siis lapsesta huolta pitävien aikuisten kykyä ja mahdollisuuksia huolehtia lapsen turvallisuudesta, perustarpeista sekä kehitystason mukaisesta hoidosta, huolenpidosta ja kasvatuksesta. (Räty 2012, 228–229.)

2.2 Salon lastensuojelun arviointitiimi

Tein opinnäytetyöni yhteistyössä Salon kaupungin lastensuojelun arviointitiimin kanssa. Salo on noin 55 000 asukkaan kaupunki Varsinais-Suomessa. Se sijaitsee Paimion ja Lohjan välissä, noin 50 kilometriä Turusta itään ja noin 100 kilometriä Helsingistä länteen. Lastensuojeluilmoituksia, pyyntöjä lastensuojelutarpeen arvioimiseksi ja lastensuojeluhakemuksia Salossa vastaanotettiin vuonna 2012 noin 1100. Salon kaupungilla lastensuojelu on osa sosiaalityön palveluita, joihin kuuluu lastensuojelun lisäksi aikuis-sosiaalityö ja vammaispalvelu. Lastensuojelu on jaettu kolmeen tiimiin: arviointitiimi, avohuollon tiimi sekä sijais- ja jälkihuollon tiimi. (Mikko Ailoranta, henkilökohtainen tiedonanto 13.2.2013.)

Kuvio 1. Salon lastensuojelun organisaatiokaavio

Lastensuojelun arviointitiimi vastaanottaa ja käsittelee lastensuojeluilmoitukset, pyynnöt lastensuojelutarpeen arvioimiseksi sekä lastensuojeluhakemukset niiden lasten osalta, jotka eivät ole jo lastensuojelun asiakkuudessa. Lisäksi arviointitiimissä tehdään kaikki lastensuojelutarpeen selvitykset. Tiimiin kuuluu kahdeksan työntekijää: 4 sosiaalityöntekijää ja 4 sosiaaliohjaajaa. Sosiaalityöntekijät toimivat asiakaslasten asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä ja vastaavat selvitysprosessista. Tiimin sisällä on 4 työparia (sosiaalityöntekijä + sosiaaliohjaaja) ja työt tehdään pääsääntöisesti saman työparin kanssa. Tiimiä vetää lastensuojelun johtava sosiaalityöntekijä, jolla on vastuullaan myös lastensuojelun avohuollontiimi.

Kunnilla on vapaus päättää siitä, miten lastensuojelutarpeen selvitykset käytännössä tehdään. Salossa ne on päädytty tekemään Pesäpuu ry:n kehittämän mallin pohjalta. Pesäpuun (Paaso 2010) mallissa lastensuojelutarpeen selvitykseen kuuluvat aloitustapaaminen sekä selvitys- ja arviointityöskentely, joka sisältää seuraavat teematapaamiset:

1) lapsi/nuori ja perheen arki, 2) lapsen/nuoren tarpeet ja vanhemmuus 3) koti ja tärkeät ihmiset sekä 4) asuinolosuhteet sekä yhteisen arviointikeskustelun. Lastensuojelutarpeen selvityksessä arvioidaan siis jokaisen lapsen yksilöllisiä tarpeita ja vanhempien valmiuksia vastata juuri kyseisen lapsen tarpeisiin.

Aloitustapaamisessa koko perhe kutsutaan paikalle. Silloin käydään läpi lastensuojeluilmoitus, kerrotaan enemmän lastensuojelusta ja sovitaan työskentelystä. Teematapaamisten osalta työskennellään eriytetysti niin, että usein sosiaalityöntekijä työskentelee vanhempien ja sosiaalihojaaja lapsen kanssa. Näin panostetaan siihen, että lapsi saa kertoa omasta elämästään työntekijälle ilman vanhemman läsnäoloa. Vanhemmille taas annetaan mahdollisuus puhua ”aikuisten asioista” vapaasti niin, ettei tarvitse varoa sitä, mikä ei ole lasten korville sopivaa.

Teematapaamisilla työntekijät käyttävät apunaan paljon erilaisia toiminnallisia menetelmiä, kuten erilaisia lomakkeita, kortteja, pelejä ja piirustuksia. Teematapaamisten jälkeen pidetään yhteinen arviointitapaaminen, jossa käydään läpi teematapaamisilla esiin nousseet vanhempien vahvuudet ja muutostarpeet. Arviointitapaamisella työntekijät arvioivat yhdessä perheen kanssa, ovatko perheen muutostarpeet sellaisia, että niiden työstämiseen tarvitaan lastensuojelun tukea vai ohjataanko perhe muiden palvelujen piiriin.

Vaikka tuen tarvetta arvioidaan yhdessä perheen kanssa, tekee päätöksen asiakkuuden jatkosta sosiaalityöntekijä. Jos arvioidaan, että lapsi on lastensuojelun tuen tarpeessa, lastensuojelun asiakkuus jatkuu ja lapsi siirtyy avohuollon tai joissain tapauksissa suoraan sijaishuollon asiakkaaksi ja saa uuden sosiaalityöntekijän, joka laatii lapselle lastensuojelulain 30 §:n mukaisen asiakassuunnitelman. Arviointitiimin työntekijät osallistuvat asiakassuunnitelmanneuvotteluun, jossa asiakkuus myös konkreettisesti siirtyy uudelle sosiaalityöntekijälle. (Paaso 2010.) Opinnäytetyöni liittyy ensisijaisesti esitellyn selvitysmallin teematapaamiseen ”lapsi/nuori ja perheen arki”.

3 LAPSEN OSALLISUUS JA TOIMINNALLISET VÄLINEET

3.1 Lapsen osallisuus

Lastensuojelun käsikirjan mukaan osallisuus koostuu ”oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuksista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin” (Oranen i.a.). Osallisuus liittyy vahvasti henkilön omaan kokemukseen eikä voida siis ulkoapäin määrittellä, milloin henkilö on oikeasti osallisena omassa asiassaan. Lapsen osallisuus liittyy lapsen mahdollisuuteen olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtyä työtä. (Oranen i.a.; Muukkonen 2008, 148.) Venninen, Leinonen ja Ojala (2010, 5) puhuvat lapsen osallisuudesta sisäisenä kokemuksena suhteessa ympäröivään maailmaan todeten osalliseksi tulemisen tapahtuvan nimenomaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Oranen (i.a.) mukaan osallisuus liittyy kiinteästi myös ihmisen identiteetin kehittymiseen ja siinä on kyse yhdestä kasvun ja kehityksen perusedellytyksestä.

Lapsen osallisuus erilaisessa viranomaistoiminnassa korostuu perustuen erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Kyseessä on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, joka sitoo kaikkia sen solmineita jäsenmaita. Sopimus sisältää useita eri artikloja, joissa määrittellään lapsen oikeuksia. Kuudessa eri artiklassa käsitellään lapsen osallisuutta. Ne liittyvät lapsen identiteetin kehittymiseen, autonomiaan, valinnan vapauteen ja osallistumiseen itseään koskevaan päätöksen tekoon. Lasten oikeuksien sopimus on voimassa iästä riippumatta aina ja kaikkialla – niin kotona kuin kodin ulkopuolella. (YK 1989.) Muiden oikeuksien lisäksi lapsella on siis oikeus itseään koskevaan päätöksentekoon osallistumiseen joka paikassa – tietysti hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden.

Hannele Forsbergin, Aino Ritala-Koskisen ja Marita Törrösen (2006, 5–6) mukaan lapset ja lapsilähtöisyys ovat viime aikoina herättäneet paljon kiinnostusta sosiaalityön kentällä ja kiinnostus lapsinäkökulmaan on havaittavissa myös laajemmassa yksilöllistymisen prosessissa, jossa erilaiset vähemmistö- ja marginaaliryhmät ovat saaneet yksilöllisiä oikeuksia. Lastensuojelussa lapsen osallisuutta onkin korostettu myös lain tasolla. Vuonna 2008 voimaan tulleessa lastensuojelulaissa (Lastensuojelulaki 2007) lapsen

osallisuudelle on annettu täysin oma lukunsa (4. luku), jossa on kiinnitetty erityis- huomiota muun muassa lapsen mielipiteen selvittämiseen ja kuulemiseen, lapsen puhe- vällan käyttöön sekä vastuuseen lapsen edun turvaamisesta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklaa mukaillen lain 20 §:ssä on edellytetty lapsen toivomuksien ja mielipiteiden selvittämistä sekä niiden huomioon ottamista lastensuojeluprosessissa lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen osallisuuteen on viitattu myös muissa lain luvuissa. Yksittäistä lastensuojeluprosessia laajemmin lapsen osallisuutta on korostettu myös laajempaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyen muun muassa 8 §:ssä, jossa todetaan palveluja järjestettäessä ja kehitettäessä olevan tärkeää kiinnittää huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin.

Sari-Anne Paaso (2010, 23) puhuu lapsen kohtaamiseen ja kuulemiseen liittyen lapsen arvostamisesta autenttisena tiedontuottajana. Hän toteaa myös, että edellytyksenä lapsen auttamiselle lastensuojelussa on tila lapsen kertomuksella ja kokemuksella. Lapsen tuot- tamaa kokemustietoa onkin aiempaa enemmän alettu pitää aidosti oikeana ja merkityk- sellisenä tietona työskentelyssä (Muukkonen & Tulensalo 2004, 68). Lapsen osallisuus on siis sekä lain tasolla että tieteellisessä tutkimuksessa noussut merkittäväksi aiheeksi. Muukkonen (2008, 148–149) korostaa kuitenkin, että käytännön työssä on tärkeää huomioida lapsikohtaisuus ja lapsierityisyys sen suhteen, miten, kuinka usein ja milloin lapsi on osallisena. Välivaaran (2008, 77–78) mukaan lapsilähtöinen työskentely perus- tuu lapsen kehitystason ja toiveiden sekä yksilöllisten ominaisuuksien huomioimiseen.

Lapsen osallisuus ja osallistuminen ovat kaksi eri asiaa. Osallistuminen on toimintaa, jossa osallisuus konkretisoituu, mutta lapsi voi olla osallisena joskus myös esimerkiksi vanhempansa tai muun aikuisen välittämän tiedon avulla. Lapsikeskeisyyttä voidaan pitää ohjenuorana myös vanhempien kanssa työskenneltäessä. (Oranen i.a., Muukkonen & Tulensalo 2004, 69; Paaso 2010.)

Tutkimusten valossa lapsikeskeisestä ja -lähtöisestä työskentelystä on saatu hyviä ko- kemuksia niin perheiden kuin työntekijöidenkin näkökulmasta. Lapset ja nuoret ovat pitäneet omia tapaamisiaan tärkeinä ja osallistuneet niihin, ja myös vanhemmat ovat olleet tyytyväisiä lasten omiin tapaamisiin. Oman lapsen tuottama tieto ja toiveet, olipa ne sitten kuultu suoraan lapselta itseltään tai esimerkiksi sosiaalityöntekijän välittämänä,

ovat myös vanhemmille vaikeita ohittaa ja luovat näin mahdollisuuksia muutostyölle. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 72–73; Ailoranta 2012.)

Lastensuojelutyön lisäksi lapsen osallisuuteen on tärkeää kiinnittää huomiota kaikkialla lasten kanssa toimittaessa. Lasten kanssa tehtävässä työssä asiaa on huomioitu esimerkiksi varhaiskasvatuksen puolella lapsen mahdollisuutena osallistua oman varhaiskasvatussuunnitelmansa laatimiseen ja arviointiin (STAKES 2005, 32). Lapsen osallisuus on olennainen osa myös seurakunnan lapsi-, perhe- ja nuorisotyötä. Kirkkohallituksen (2007, 6) linjauksen mukaan lastensuojeluun liittyvä tietous ja taito toimia tulee olla osa seurakunnan jokaisen työntekijän ammattitaitoa.

3.2 Toiminnalliset välineet ja kuvallinen työskentely lastensuojelussa

”Nyky maailmassa arvostetaan kielellistä sujuvuutta ja sukkeluutta. Ne lapset ja nuoret, joiden on vaikea ilmaista itseään verbaalisesti, voivat helposti jäädä kuulematta” kirjoittaa Maaret Parviainen (2007, 206). Mikko Orasen (i.a.) mukaan lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää työntekijöiltä valmiuksia tehdä yhteistyötä lasten kanssa. Lastensuojeluun liittyen onkin kehitelty eri projekteissa yhteistyön ja lapsen kuulemisen helpottamiseksi erilaisia lapsilähtöisiä työmenetelmiä ja -välineitä tukemaan ammattilaisten valmiuksia kohdata lasta. Niin sosiaalityössä kuin esimerkiksi terveydenhuollon puolella keskusteluun pohjaavan työskentelyn rinnalle ovat enenevässä määrin nousseet erilaiset toiminnalliset menetelmät ja taiteen eri muotoihin pohjaavat työskentely- ja terapiamenetelmät (Forsberg ym. 2006, 16; Keränen 2001, 106).

Muukkoson (2008, 151) mukaan ”osallisuus edellyttää tekoja, joissa annetaan mahdollisuus osallistua johonkin tai päästä osalliseksi jostakin”. Tällainen mahdollisuus voidaan luoda esimerkiksi tarjoamalla toiminnallisten välineiden avulla lapselle keino kertoa omista näkemyksistään. Erilaisia toiminnallisia välineitä, kuten monenlaisia kortteja ja lomakkeita, lastensuojelutyön tueksi ovat kehittäneet muun muassa Pesäpuu ry, STAKES/THL, Pohjois-Savon lastensuojelun kehittämisyksikkö ja Heikki Waris -instituutti. Työntekijän valmiuksien hyödyntäminen lapsen osallisuuteen liittyen on pitkälti kiinni organisaation luomisesta mahdollisuuksista, ja esimerkiksi työn jäsenyisyyden ja käy-

töissä olevien työvälineiden suhteen onkin edelleen eroja eri kuntien ja organisaatioiden välillä (Oranen i.a.; Muukkonen 2008, 148.)

Salon lastensuojelun arviointitiimi toteuttaa lastensuojelutarpeen selvitykset pitkälti Pesäpuu ry:n kehittämää mallia (ks. Paaso 2010) mukailleen. Mallissa on vahvasti esillä erilaisten toiminnallisten välineiden käyttö niin lasten kuin vanhempienkin kanssa työskennellessä. Salon lastensuojelun organisaatiossa on myös luotu edellytyksiä toiminnalliselle työskentelylle ja arviointitiimillä on käytössään laaja kirjo erilaisia kortteja, lomakkeita ja muita työskentelyvälineitä keskustelun tueksi. Toiminnallisia välineitä käytetään sekä lasten että aikuisten kanssa.

Erityisesti erilaisten korttien ja kuvien käytön vahvuutena on niiden kyky avata tie ihmisen alitajuntaan ja nostaa esiin myös erilaisia tunnetiloja. Kuvien tulkintaa rajoittaa vain asiakkaan mielikuvitus. Valmiiden kuvien tai korttien kanssa työskennellessä asiakasta voidaan pyytää esimerkiksi kertomaan, mitä juuri he kuvassa näkevät ja millainen tarina kuvaan liittyy. Asiakkaalle voi esimerkiksi antaa mahdollisuuden valita esillä olevista korteista juuri ne, joista hän haluaa kertoa. Kortit voivat helpottaa puhumista ja antaa turvallista etäisyyttä todellisiin ja vaikeisiin asioihin niistä puhuttaessa. Haluttaessa työntekijä voi ohjata sitä, millaisiin teemoihin liittyen korteissa esiintyvistä asioista keskustellaan. Kortit ja kuvat voivat helpottaa oikeiden ja tärkeiden asioiden pariin pääsemistä nopeasti. (Keränen 2001, 110–111.)

3.3 Toiminnalliset välineet kirkon varhaiskasvatuksessa ja perhetyössä

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia *Meidän kirkko* (Suomen ev.lut. kirkko i.a.) korostaa kotien hengellisen elämän lisäksi perheiden arkielämän tukemista. Lapset ja perhe korostuvat etenkin kirkon varhaiskasvatus- ja perhetyössä sekä perheneuvonnassa. Kirkon varhaiskasvatus koostuu muun muassa erilaisista kerhoista ja leireistä, pyhäkoulusta, koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnasta sekä perheiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä (Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissyhmä 2008). Kirkon perhetyö tarkoittaa moninaista kokonaisuutta liittyen perheiden ja niiden jäsenten hengellisen elämän, ihmisenä kasvun, keskinäisen välittämisen ja kunnioittamisen, vaikeissa elämäntilanteissa jaksamisen ja seurakunnan yhteyden vahvistamiseen. Perhetyö sisältää

esimerkiksi erilaisia kursseja, pienryhmiä, leirejä ja tapahtumia liittyen vanhemmuuteen ja kasvatukseen sekä parisuhteeseen. Perheneuvonta on ammatillista keskusteluapua parisuhteeseen ja perheeseen liittyvissä asioissa ja elämän kriisitilanteissa. (Suomen ev.lut. kirkko 2012, 176, 179.)

Kirkon varhaiskasvatuksen visioissa korostuu lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen kehittämiskohteena nähdäänkin muun muassa aikuisen herkkyyys kuulla ja nähdä lapselle merkityksellisiä kysymyksiä sekä aikuisen ja lapsen välinen vuorovaikutus (Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissyhmä 2008, 23, 31–32). Kirkon kehityksessä ja muutoksessa erilaiset toiminnalliset välineet ja menetelmät voivat toimia hyvänä apuna seurakunnan lasten ja perheiden kanssa tehtävässä työssä. Kirkon työhön on kehitetty omia toiminnallisia menetelmiä, kuten Franz Kettin Lattiakuvat ja Jerome Berrymanin Godly play – Suuri leikki (Seurakuntien lapsityön keskus ry i.a.). Kirkon perhetyössä voidaan kuitenkin yhtä hyvin hyödyntää myös muita lapsille ja vanhemmille suunnattuja välineitä ja menetelmiä. Esimerkiksi Hakunilan seurakunnassa työharjoittelua tehdessäni havaitsin heidän hyödyntävän paljon erilaisia kuvia ja kortteja, esimerkiksi Nallekortit (The Bears).

4 LAPSI JA ARKI

4.1 Arjen määrittelyä

Arki sanana on paljon käytetty itsestäänselvyys, mutta kun sitä käsitteenä alkaa tutkia se onkin kovin moniulotteinen ja sille löytyy useita erilaisia määritelmiä. Sivistyssanakirjassa arkea lähdetään määrittelemään sen vastakohtaan kautta: arkea on muu kuin pyhä- ja juhlapäivät. Sivistyssanakirjassa tuodaan esiin myös arjen samanlaisuus ja toistettavuus. Siinä kerrotaan arjen olevan jokapäiväisyyttä, tavallisuutta ja arkista todellisuutta. (SuomiSanakirja.fi.) Arkea voidaan siis kuvata itsestään selvänä jokapäiväisenä elämä-
nä. Arjelle tyypillistä ovat rutiinit: päivästä toiseen suunnilleen samanlaisina jatkuvat tapahtumat.

Puhutaan, että arkea on ollut aina, mutta käsitteenä arki on esiintynyt vasta 1920-luvulta. Modernin yhteiskunnan synnyn ja palkkatyön yleistyttyä arki on saanut uudenlaisen merkityksen. (Jokinen 2005; Salmi 1991.) Arkea on tutkittu paljon. Arjen tutkija Henry Lefebren (1991, 97) mukaan ”arki liittyy kaikkiin päivittäisiin toimintoihin ja on kaikkien niiden inhimillisten suhteiden summa, jotka muodostavat ihmisyyden”. Edmund Dahlström (1987, 98) laajentaa arjen määritelmää lisäämällä arkielämän ja sosiaalisten rakenteiden luoman ulottuvuuden. Dahlströmin mukaan arki on tavallisten ihmisten tavoitettavissa oleva välitön maailma, jonka vastakohta on poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten instituutioiden muodostama keskus eli ei-arki. Arjelle ominaista on sen inhimillisen olemassaolon ehtoihin yhdistyvä toistuva ja syklinen luonne, ja sen keskiössä on inhimillisen elämän uusintaminen. J.P. Roos (1983) puolestaan näkee arjen osin negatiivisena: ihminen ajautuu tiettyihin rutiineihin, joista ei pääse pois. Minna Salmen (1991) mukaan sosiologisissa tutkimuksissa esiintyy neljä erilaista tapaa jäsentää arkea: 1) arki on muu kuin ei-arki, 2) arki on uusintamisen alue, 3) arki on rutiinien maailma ja 4) arki on ulottuvillamme oleva välitön maailma.

Eeva Jokinen (2005) määrittelee arkea sen viiden eri ulottuvuuden kautta, jotka ovat 1) toisto, 2) kodintuntu, 3) tavanmukaisuus, 4) taipumus vahvistaa totunnaisia sukupuoli-tapoja sekä 5) kyky muuntaa ulkoista pakkotahtisuutta omilta tuntuviksi rytmeiksi. Arjesta puhuttaessa esiin nousee usein sen tasapaksuus ja harmaus. Jokinen nostaa esiin,

että tuttu arki tuo ihmisille turvallisuuden tunteen ja ennakkoinnin mahdollisuuden. Arki on osaltaan myös kontekstisidonnaista. Jokaisen ihmisen arki on erilaista.

4.2 Arki lapsen turvallisen kehityksen pohjana

4.2.1 Arki ja rutiinit

”Hyvä arki, hyvä elämä, hyvä kasvu ja hyvä kasvatus liittyvät oleellisena osana lapsen ja nuoren elämään. Arki ja arkinen elämä on lapsen ja nuoren kasvuympäristö. Lapset ja nuoret kasvavat ja oppivat arjessa, jota he elävät.” (Lindfors 2011, 20.) Yhteiskunnan tasolla käydään paljon keskustelua siitä millaista on hyvä elämä. Ihmisen elämästä vain vähän on juhlaa, joten suurin osa ajasta on arkea. Onkin siis mietittävä, millaista on hyvä arki ja millaisista osatekijöistä se koostuu. Taina Kyrönlampi-Kylmäsen (2010, 23) mukaan lapsuus on ihmisen elämänkulun tärkein vaihe. Ihmisen persoonallisuus muodostuu lapsuuden aikana ja siksi onkin syytä kiinnittää erityistä huomiota lapsuuden kasvuolosuhteisiin.

Lastensuojelussa puhutaan paljon arjen hallinnasta kodin ja arjen rakenteiden luodessa lapselle lähtökohdat elämään. Säännöllinen päivärytmi jäsentää lapsen päivää ja sen avulla lapsi oppii ennakoimaan tulevaa, joka puolestaan tuo lapselle turvallisuuden kokemuksen (Sinkkonen 2012, 269–270). Rutiinien luominen lapsen arkeen on aikuisten tehtävä (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 17). Ennakoitava ja rutinoitunut arki luo lapselle turvallisuutta ja mahdollistaa myös erilaisista kriiseistä selviämisen. Arjen hallinnan vaikeutuessa koko perheen hyvinvointi helposti heikkenee. Lastensuojeluperheissä yleinen haaste on esimerkiksi selkeän päivärytmin puute. (Järvinen ym. 2007, 86–87.) Arki, josta puuttuu säännönmukaisuus ja rutiinit, luo lapselle stressiä ja lisää ongelmakäyttäytymistä sekä hidastaa kehitystä sosiaalisissa taidoissa ja kyvyissä. Arjen tuoma kiire ja yksitoikkoisuus voivat olla asioita, jotka aiheuttavat vanhemmissa ahdistusta ja joita vanhemmat haluavat paeta. Aikuisen tulisi kuitenkin oppia sietämään tätä ahdistuneisuuden tunnetta. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 10 ja 15.)

4.2.2 Lapsen aineelliset tarpeet

Lastenpsykiatrian erikoislääkäri Jari Sinkkonen (2012, 53) listaa asioita, joita lapset tarvitsevat arkeensa. Vanhemman velvollisuus on huolehtia lapsensa hyvinvoinnista, mikä pitää sisällään perustarpeet eli ravinnon saannin, puhtauden ja levon. Esimerkiksi riittävä uni on hyvin tärkeää lapsen arjessa. Liian vähäinen unensaanti näkyy lapsissa levottomuutena, keskittymisvaikeuksina ja päänsärkinä, minkä vuoksi vanhempien tulisi kiinnittää huomiota lapsen riittävään lepoon ja siihen, että se toteutuu lapsen – ei aikuisen – rytmin mukaan (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 153; 2008, 16). Arjen rutiinit ja lapsen perushoito koostuvat moninaisista asioista. Arjen rutiineihin kuuluu muun muassa siivous, pyykinpesu, kaupassa käyminen, syöminen, ulkoilu ja lasten hyvä perushoito, joiden tulisi sujua ja olla vanhempien hallinnassa. Vaikka arjesta voidaan puhua vastakohtana juhalle, ovat tietyt juhlapäivät ja niiden viettäminen myös lapsen näkökulmasta merkittävä osa hänen elämäänsä ja perheen arkea. Esimerkiksi joulun ja syntymäpäivät ovat lapselle usein hyvin merkityksellisiä asioita (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 19–20 ja 10).

Nykyään lapsilla on paljon harrastuksia ja perheiden illat täyttyvät lasten kuljettamisesta eri harrastuksiin. Sinkkonen (2012, 53) mukaan harrastaminen ei ole välttämätöntä mutta leikkiminen on, joten leikki ja sadut ovat olennainen osa lapsen hyvää arkea. Saduissa käsitellään lapsen identiteetin ja vuorovaikutustaitojen kannalta tärkeitä asioita kuten esimerkiksi raivoa, kateutta, häpeää, ulkopuolisuuden tunnetta tavalla, jonka lapsi kykenee ymmärtämään oman kehitystasonsa pohjalta ja antaa hänelle uskoa selviytyä asioista. (Sinkkonen 2012, 247–257.) Kyrönlampi-Kylmänen (2008, 16) toteaa leikin olevan lapselle apuväline käsitellä omia tunteitaan ja kokemuksiaan. Hän tuo esiin myös sen, että lasten leikin merkityksellisyys on ymmärretty jo 1800-luvulla, jolloin Friedrich Fröbel valisti kertomalla, että leikki on jatkuvaa oppimista, joka saa ainekset elämästä. Hänen mukaansa Fröbelin opit ovat hyvin keskeisiä nykypäivänäkin, sillä varhaiskasvatuksessa korostetaan leikin merkitystä niin kotona kuin päiväkodissa.

Kyrönlampi-Kylmänen (2010, 88–89, 30) mukaan tärkein edellytys leikille on kiireetön rauhallinen leikkiaika, ei niinkään useat lelut. Nykypäivälle tyypilliset lasten lukuisat harrastukset, television katsominen sekä tietokone- ja konsolipelien pelaaminen voivat olla pois leikkiajasta ja niillä voi olla negatiivinen vaikutus lapsen luontaiselle luovu-

delle ja kyvyille leikkiä, koska lapsi joutuu niiden kanssa passiivisen vastaanottajan rooliin. Vanhempien onkin tärkeää valvoa lasten median käyttöä ja sisältöjä.

Pesäpuu ry:n lastensuojelutarpeen selvityksessä puhutaan vanhemman valmiuksista vastata lapsen tarpeisiin. Vanhemman valmiudet ovat pohjana lastensuojelun tarpeen arvioinnissa. Lapsen tarpeet ja vanhempien kyky vastata niihin sekä lapsen lähiverkosto on otettu huomioon valmiusluokkia muodostettaessa. Tärkeäksi peiliksi on otettu huomioon myös lastensuojelulaki, jotta tiedetään, mitä lastensuojelu voi lain puitteissa vanhemmilta vaatia. Vanhemman valmiudet on jaettu neljään osaan, jotka ovat: 1) suojella ja hoivata lasta, 2) tukea lapsen yksilöllistä kehitystä, 3) turvata lapselle läheiset ja tärkeät ihmissuhteet sekä 4) tehdä yhteistyötä lapsen asioissa. Vanhemman valmiutta suojella ja hoivata lasta pidetään kaikkein keskeisimpänä, jota muut valmiudet tukevat, koska siinä voi olla kyse jopa lapsen hengissä selviytymisestä. (Paaso 2010, 32.)

Pesäpuun selvitysmallissa vanhemman valmiudet liittyvät kaikki keskeisesti johonkin selvitystyöskentelyn teemoista. ”Lapsi/nuori ja perheen arki”-teemassa korostuu vanhemman valmius suojata ja hoivata lasta. Pesäpuun oppaassa on listattu konkreettisia esimerkkejä asioista, joita kyseinen valmius pitää sisällään. Esimerkkeinä on nostettu esiin muun muassa lapsen perushoidosta huolehtiminen, joka pitää sisällään riittävän ja ravitsevan ruuan, lämpötilan huomioon ottavan vaatetuksen sekä riittävän unen. Yhtenä asiana esiin on nostettu myös lapsen päivärytmin säännöllisyydestä huolehtiminen. (Paaso 2010.)

4.2.3 Vuorovaikutus, rajat ja emotionaaliset tarpeet

Ennakoitavan arjen lisäksi lapsi tarvitsee vuorovaikutussuhteita, joissa hänellä on lupa näyttää kaikenlaisia tunteita myös niin sanottuja negatiivisia tunteita kuten raivoa, pettymystä ja riippuvuutta. Lapsen tulee voida luottaa siihen, että aikuisella on kyky auttaa lasta selviämään eri tunnekuohuista tekemättä niistä entistä ahdistavampia lapselle. Vanhemman on tärkeää pyrkiä tunnistamaan lapsen tunnetiloja ja vastata niihin. On muistettava, että vuorovaikutus on paljon muuta kuin sanat. Katset, eleet ja äänenpainot ovat vähintään yhtä tärkeitä ja niiden käytöllä on merkitystä kaikissa vuorovaikutus-

tilanteissa. Lapsen pitäisi saada kokemus, että hän kelpaa sellaisena kuin on ilman erinäköisiä suoritteita. (Sinkkonen 2012, 269 ja 274.)

Hellyyden osoittaminen on myös tärkeää niin lasta kohtaan kuin vanhempien keskinäisessä vuorovaikutuksessa, jolloin lapsi tarkkaavaisena seuraa. Ei ole yhdentekevää lasten kannalta, minkälaisen parisuhteen vanhemmat tai muut lapsen huollosta vastaavat aikuiset muodostavat, koska lapsi imee koko ajan tietoa vanhempien parisuhteesta sen suhteen, miten osoitetaan hellyyttä vai osoitetaanko sitä ollenkaan, miten riidellään ja sovitaan sekä miten asioita suunnitellaan. (Sinkkonen 2012, 270.)

Lapsen arkeen tulee kuulua myös rajat. Mitä johdonmukaisempaa vanhempien käyttäytyminen on, sitä vähemmän lapsi tarvitsee kurinpitoa. Lapsen huonoa käytöstä voi selittyä pitkälti sillä, ettei lapsi vanhemman vaikeasti ennakoitavissa olevan reagoinnin johdosta tiedä, millaisia seurauksia hänen toiminnallaan on. Lapsen normaaliin kehitykseen kuuluu vanhemman vastustaminen, mutta vanhemman on tärkeää rajoittaa lasta, koska syvällä sisimmässään lapset ovat tyytyväisiä huolenpidosta ja kokevat sen välittämisenä. (Sinkkonen 2012, 269–271.) Taina Kyrönlampi-Kylmänen (2007, 166) väitöstutkimus tukee tätä Sinkkonen näkemystä siitä, että lapset kaipaavat rajojen asettamista vanhemmiltaan.

Ikätovereiden ja muiden perheen ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden merkitystä lapsen arjessa ei myöskään voi väheksyä ja lapsen yksinäisyyteen on kiinnitettävä huomiota. Toisaalta lapsi kaippaa välillä yksinoloa, jotta voi rauhoittua ja vain olla. Yksinolo tulee kuitenkin erottaa epätoivottavasti yksinäisyydestä. Vertaissuhteiden on katsottu olevan välttämättömiä, jotta lapsen sosiaaliset taidot ja ryhmässä toimimisen taidot voivat kehittyä. Myös itsetunnon rakentumisessa ja sukupuoli-identiteetin kehittymisessä vertaissuhteilla on suuri merkitys. Lapselle on myös merkittävää tuntea omat lähtökohtansa ja juurensa, jotta identiteetti voi rakentua. Naapurusto, kaverit, sukulaiset ja vanhempien tuttavat ovat myös osa lapsen elämää ja lapsen verkosto voi olla tärkeä tuki perheelle. Myös esimerkiksi päiväkotit tai koulu voi olla osa lapsen turvallista elinympäristöä ja arkea. (Sinkkonen 2012, 273; Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 36–44.)

4.2.4 Arjen riskitekijät

Puhuttaessa riskitekijöistä lapsen kehityksen kannalta keskeiseksi nousee haavoittuvuuden käsite. Sillä tarkoitetaan ”alttiutta kielteisille vaikutuksille olosuhteissa, joissa riskit ovat muutoinkin suuret”. Lapsen muiden olosuhteiden luoma haavoittuvuus siis määrittää, miten suuri tietty riski hänen kohdallaan todellisuudessa on. Olosuhteet vaikuttavat lapsen toimintatapoihin ja kyseisen näkemyksen mukaan on esimerkiksi todennäköisempää, että huumausaineita kokeilee nuori, joka on paennut kadulle kodin ristiriitoja kuin nuori, jolla on tasapainoiset kotiolot. (Pulkkinen 2002, 15.)

Arjen toimivuutta lapsiperheissä voivat hankaloittaa monet tekijät. Esimerkiksi vanhemman työn epävarmuus, kiireisyys ja henkinen vaativuus voivat seurata mukana kotiin ja haitata niin parisuhdetta kuin lapsen ja vanhemmankin välistä suhdetta. Myös yhteiskunnan asettamat aikataulut voivat osoittautua tyydyttävän perhe-elämän kannalta hankaliksi. Yhteiskunta pohjautuu yhä enemmän 24 tuntia vuorokaudessa auki oleviin palveluihin, mikä tarkoittaa ilta- ja yötoiden lisääntymistä. Näin työaikojen, päivähoitokäytön sekä perheen ja lasten elämisen yhteen sovittaminen voikin olla hankalaa. (Rönkä ym. 2009, 16.)

Pitkäaikaiset haitalliset elämäolosuhteet voivat johtaa lapsen krooniseen stressiin. Pitkäaikaista stressiä voivat aiheuttaa myös kouluun ja kaverisuhteisiin liittyvät vaikeudet. Akuuttia stressiä aiheuttavat äkilliset uhkaavat elämäntapahtumat, kuten vanhemman menetys tai onnettomuuteen joutuminen. Lapsen ja perheen arkeen liittyviä stressiä aiheuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi vanhempien parisuhdeongelmat, vanhemman mielenterveyshäiriöt, perheväkivalta tai vanhemman päihdeongelma. Vakavaa stressiä voivat aiheuttaa myös lapsen fyysinen tai emotionaalinen laiminlyönti, lapsen pahoinpitely tai seksuaalinen hyväksikäyttö sekä toistuvat varhaiset erot äidistä. Lapsen kokeamalla stressillä on monenlaisia haitallisia vaikutuksia lähes kaikkiin lapsen kehityksen osa-alueista. Lapsen stressaavat elämäkokemukset lisäävät riskiä niin mielenterveyden häiriöihin kuin fyysisten sairauksienkin riskiin. (Sandberg 2000.)

Sen lisäksi että vanhemman mielenterveyshäiriöt ja/tai päihdeongelma lisäävät lapsen stressitasoa niiden voi nähdä vaikuttavan mahdollisesti negatiivisesti myös lapsen aineellisiin tarpeisiin, hänen perustarpeidensa tyydyttämiseen. Päihde- tai mielenterveys-

ongelmat voivat heikentää vanhemman kykyä huolehtia asianmukaisesti esimerkiksi lapsen ravinnosta, puhtaudesta tai levosta.

Perheväkivallan kokemisella tai todistamisella voi olla monenlaisia negatiivisia vaikutuksia lapsen elämään ja kehitykseen, vaikka lapseen itseensä ei olisikaan kohdistunut väkivaltaa. Perheväkivaltaa kokeneilla nuorilla on muita ikäisiään enemmän sopeutusvaikeuksia, kuten ahdistuneisuutta, käytösongelmia ja alkoholinkäyttöä. (Pulkkinen 2002, 17–18.) Vanhemman lapseen kohdistama väkivalta voi synnyttää lapsessa muun muassa turvattomuuden ja pelon tunteita (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 166).

Myös muutokset perhekokoonpanoissa ja vanhempien suhteissa voivat olla lapsen kehityksen kannalta haitallisia stressitekijöitä. Vanhempien eroaminen ja varsinkin eroon liittyvät sitä ennen ja sen jälkeen tapahtuneet aikuisten riidat, muutto, taloudelliset vaikeudet, vanhemmuuden ongelmat ja uusperheen haasteet voivat lisätä lapsen stressiä. Se, miten lapset selviävät erosta ja siihen liittyvistä asioista on yksilöllistä ja toisaalta erilaisista suojaavista tekijöistä kiinni. (Pulkkinen 2002, 18.)

Nykyinen tekniikan ja erilaisten mediasisältöjen määrä ja saatavuus ei ole pelkästään positiivinen asia. Liiallinen videopelien pelaaminen tai Internetin käyttö voivat muodostua riskiksi lapsen arjessa. Perheenjäsenten Internetissä viettämä aika voi olla suoraan pois perheenjäsenten välisestä kommunikaatiosta tai lapsella esimerkiksi läksyjen teosta tai leikkiajasta. Videopelien pelaamisen on tutkittu olevan yhteydessä aggressiivisen käyttäytymisen ja rikollisen toiminnan lisääntymiseen, etenkin jo ilman pelejä aggressiivisuuteen taipuvaisilla. (Pulkkinen 2002, 20–21.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

5.1 Toiminnallinen opinnäytetyöni

Opinnäytetyöni on tuotekehittely eli produktio. Tuotekehittely tarkoittaa kertaluonteista ja melko lyhytkestoista prosessia, jossa luodaan jokin tuotos tai palvelu tietylle käyttäjäryhmälle kehittäen samalla työvälineitä käytännön toimintaan. Kehitystyön tavoitteena on tutkimustulosten ja toiminnallisten kokeilujen avulla saavuttaa esimerkiksi uusia työmenetelmiä. Tarkoitus on siis kehittää työelämän käytäntöjä. (Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010, 11, 33). Minulle oli selvää, että haluan opinnäytetyöni palvelevan myös käytännön työelämää ja siitä olevan jollekin taholle oikeasti hyötyä. Toiminnallinen opinnäytetyö on vaihtoehto tutkimukselliselle opinnäytetyölle ja tärkeää siinä on yhdistää käytännön toteutus ja sen raportointi tutkimusviestinnän keinoin (Vilka & Airaksinen 2003, 9).

Opinnäytetyönäni suunnittelin ja toteutin työvälineen lapsen ja lastensuojelun työntekijän kommunikoinnin tukemiseen. Tämä työväline on lapsilähtöiset arkea käsittelevät kortit, joiden tarkoitus on helpottaa lasten kanssa tehtävää työtä. Korttien tavoitteena on auttaa lapsia kertomaan heidän perheensä arjesta eli siitä, millaisia asioita heidän elämänsä kuuluu. Korttien on tarkoitus helpottaa lapsia käymään läpi esimerkiksi heidän vuorokausirytmensä työntekijöiden kanssa. Kortit on lähtökohtaisesti suunnattu alle 9-vuotiaille.

5.2 Suunnittelu

Opinnoissa ja siihen liittyvissä harjoitteluissa olen havainnut toiminnallisten välineiden ja etenkin kuvallisen työskentelyn olevan hyvin hedelmällistä lasten kanssa. Tästä heräsikin ajatus uuden toiminnallisen välineen luomiseen lasten kanssa tehtävään työhön. Tuttavani työskentelee Salon lastensuojelussa ja hänen kauttaan tiesin Salon lastensuojelussa käytettävän aktiivisesti toiminnallisia välineitä perheiden kanssa työskenneltäessä. Otinkin siis yhteyttä Salon lastensuojeluun yhteistyön toivossa.

Osallistuin Työyhteisö ja kehittäminen (TYK) -hankeharjoitteluni aikana Salon lastensuojelun arviointitiimin työntekijäkokoukseen, jossa pohdimme yhdessä mahdollisuutta toteuttaa opinnäytetyönäni toiminnallinen väline arviointitiimin käyttöön lasten kanssa työskentelyyn. Olin ennen harjoitteluani keskustellut aiheesta tutun arviointitiimin työntekijän kanssa ja hän oli sen pohjalta jo aiemmassa työntekijäkokouksessa ottanut asiaa puheeksi. Tällöin arviointitiimin työntekijöiltä oli noussut kaksi ehdotusta: kortit lapsen arjen käsittelyyn lapsen kanssa tai kortit päihdeperheen lapsen kanssa työskentelyyn.

Kokouksessa tuotteeksi tarkentuivat kortit 4–8-vuotiaiden lasten kanssa työskentelyyn heidän arkeensa liittyen – lähtökohtana arviointitiimin käyttämän selvitysmallin teema ”lapsi ja perheen arki”. Arviointitiimin kokemus oli, että juuri tämänikäisille lapsille ei juuri löydy sopivia kortteja. Kokouksessa keskusteltiin myös sopivasta korttien määrästä ja yhteistuumiin päädyimme noin 40 korttiin. Keskustelimme myös korteissa esiintyvistä hahmosta ja kyselin muun muassa heidän mielipidettään siitä, onko korteissa hyvä olla ihmisiä vai voiko niissä ”seikkailla” eläinhahmo. Arviointitiimin työntekijät pitivät eläinhahmoa hyvänä pienten lasten kanssa työskentelyyn ja olin näin itsekkin etukäteen ajatellut. Eläinhahmojen hyvinä puolina nähtiin muun muassa niiden jättämä tila lapsen mielikuvitukselle, esimerkiksi hahmojen hiustenväri tai ruumiinrakenne ei estäisi lasta yhdistämästä hahmoa omiin perheenjäseniin, ja mahdollisuus sukupuolineutraaliuteen. Sukupuolineutraalius mahdollisti muun muassa sen, ettei tarvitsisi piirtää erikseen kortteja, missä isä tekee jotain tai äiti tekee jotain tai toisaalta tyttö tai poika erottuvat toisistaan.

Esittelin kokouksessa aiemmin luomani leppäkerttuhahmon, johon tiimin työntekijät ihastuivat. Toisaalta esitettiin myös huolta liittyen siihen, miten iloisesta leppäkerttuhahmosta saadaan esimerkiksi surullinen tai vihainen. Sovimme, että ennen seuraavaa kokoontumistamme hahmottelisin teorian pohjalta aiheita kortteihin ja piirtäisin pari mallikorttia. Sain arviointitiimin työntekijöiltä jo joitakin ehdotuksia ja toiveita liittyen korttien sisältöihin – toivottiin muun muassa jollakin tapaa lapsen yksinäisyyttä kuvaavaa korttia.

Ennen seuraavaa kokousta, johon osallistuin, tutustuin jo arviointitiimin käytössä oleviin toiminnallisiin välineisiin (esimerkiksi Pesäpuu ry:n Kissan päivät -kortit, Nallekortit ja TunneTyypit-kortit). Lisäksi tutustuin lapsen hyvää ja turvallista arkea ja toi-

saalta lapsen arjen riskitekijöitä koskevaan kirjallisuuteen ja tutkimustietoon sekä lastensuojelua ja toiminnallisten välineiden käyttöä lasten kanssa koskeviin materiaaleihin. Teoriaan tutustuttuani aloin hahmotella listaa aiheista, joita kortit käsittelevät.

5.3 Toteutus

Tutustuttuani aiheeseen liittyvään teoria- ja tutkimustietoon ja saatuani kokoon aiheet noin 30 kortille aloitin korttien piirtämisen. Lähtökohtani korteille oli, etteivät ne saa olla liian johdattelevia, vaan jokainen niiden avulla työskentelevä lapsi ja työntekijä saa luoda oman ajatuksensa ja käsityksensä siitä, mitä kortissa tapahtuu. Korttien oli tarkoitus toimia avauksena keskustelulle. Alettuani piirtää kortteja havahduin siihen, miten hyvä lisä leppäkerttuhahmolla olevat tuntosarvet olivatkaan erilaisten tunnetilojen kuvaamiseen. Lapsen voi myös ajatella olevan perheen arjessa se, jotka ovat koko ajan tuntosarvet pystyssä tunnustelemassa, mitä perheessä tapahtuu ja millainen on kodin ilmapiiri.

Kun seuraavan kerran osallistuin opinnäytetyöhöni liittyen Salon lastensuojelun arviointitiimin työntekijäkokoukseen, vein mukana listan hahmottelemistani korttien aiheista sekä pari esimerkkikorttia. Hahmo ja piirtämäni kortit saivat osakseen ihailua ja itse sain vahvistusta ja luottamusta omaan osaamiseeni korttien saatua hyvää palautetta arviointitiimin työntekijöiltä. Esittelin hahmottelemani listan korttien sisällöistä ja sain arviointitiimin työntekijöiltä toiveita lisäyksistä, esimerkiksi kouluunlähtökortti. Näin 40 kortin lopulliset aiheet hahmottuivat. Sain arviointitiimin jäseniltä kysyessäni myös toiveita ja vinkkejä sen suhteen, miten toteuttaisin esimerkiksi lapsen harrastuksia tai perheen rahankäyttöä koskevan kortin. Kokouksen lopuksi sovimme, että seuraavaksi piirrän kortit valmiiksi ja annan ne tiimin työntekijöille koekäyttöön.

Korttien piirtämiseen ja värittämiseen kului aikaa. Lähdin hyvin innostuneena toteuttamaan kortteja nähtyäni paljon vaivaa suunnitteluun ja ajatustyöhön. Olin numeroinut paperille kortit ja niiden aiheet, ja aloin järjestyksessä piirtää kortteja. Aikaa korttien tekemiseen kului noin kolme viikkoa.

Ennen korttien luovuttamista arviointitiimin koekäyttöön näytin kortit 5-vuotiaalle sukulaispojalleni. Poika alkoi innokkaasti kertoa, mitä hän ajatteli kuvissa tapahtuvan. Oli mielenkiintoista huomata, kuinka omat ajatukseni korteista erosivat hänen näkemyksistään. Tästä sain vahvistusta sen suhteen, että olin ehkä onnistunut tekemään sellaiset kortit, jotka eivät johdattele liikaa, kuten olin toivonutkin. Hänen kertomuksensa myös valaisivat sitä, miten eri tavalla lapsi saattaa nähdä asiat kuin aikuinen. Poika esimerkiksi kommentoi näin korttia, jossa aikuinen leppäkerttu on nojatuolissa huumepiikki kädessään taustalla sekainen huone:

Iskä pesee hampaita olohuoneessa, ne pitäis kyl pestä kylppärissä.

5.4 Koekäyttö ja palaute

Kortit olivat koekäytössä Salon lastensuojelun arviointitiimillä tammikuun 2013 puolivälistä helmikuun loppuun. En antanut korttien mukaan minkäänlaista käyttöohjetta, sillä minulla ei ollut epäilystäkään, etteivätkö kokeneet työntekijät olisi kekseliäitä korttien käyttötapojen suhteen. Toiveenani olikin saada työntekijöiltä ideoita ja ajatuksia siitä, millaisin eri tavoin kortteja voisi lasten kanssa työskenneltäessä hyödyntää.

Koekäyttöjakson aikana kirjoittaessani täydennystä teoriapohjaani minulle nousi ajatuksia muutoksista, joita haluaisin tehdä kortteihin. Mietin muun muassa väkivaltakortin lisäämistä sekä muutosten tekemistä yksinäisyyskorttiin ja joihinkin ruokakortteihin. Päätin kuitenkin odottaa ammattilaisten arviota ja palautetta koekäytön ajalta ennen kuin aloin tehdä muutoksia.

Minua mietitytti pitkään, miten kerään palautteen korteista. Päädyin keräämään työntekijöiltä palautetta avoimista kysymyksistä koostuvalla haastattelulomakkeella sekä lisäksi nauhoittamaan arviointitiimin työntekijäkokouksessa käydyt kortteja koskevat keskustelut. Halusin käyttää lomakehaastattelua osana palautteenkeruuta, koska uskoin siten saavani luotettavammin myös mahdollisen negatiivisen palautteen, jota työntekijät eivät välttämättä haluaisi kasvoistensa sanoa. Ajattelin lomakkeen mahdollistavan myös hiljaisempien työntekijöiden näkemysten esiin tuomisen. Lähetin palautelomakkeen kaikille arviointitiimin työntekijöille sekä tiimin johtavalle sosiaalityöntekijälle, yhteensä lähetin lomakkeita yhdeksän kappaletta. Lomakkeita palautui täytettynä kuusi, joista

yksi tuli myöhässä työntekijän sairastumisen vuoksi. Lomakkeiden yhtenä tarkoituksena oli saada työntekijät pohtimaan korttien käyttöä ennen tapaamistamme ja valmistautumaan kokouksessa käytyyn palautekeskusteluun. Keskusteluun osallistui yhtä sosiaalityöntekijää lukuun ottamatta koko arviointitiimi. Poissa olleelta sosiaalityöntekijältä sain palautelomakkeen täytettynä myöhemmin.

Koekäyttöjakson aikana kolme eri työntekijää oli ehtinyt käyttää kortteja yhteensä viiden eri lapsen (kolmen 7–8- ja kahden 5–6-vuotiaan) kanssa. Suunnitteilla oli ollut tapaamisia useammankin lapsen kanssa kortteja hyödyntäen, mutta tapaamisia oli peruuntunut. Yksi työntekijä oli suunnitellut käyttävänsä kortteja myös pienen lapsen vanhempien kanssa mutta tämä tapaaminen oli siirtynyt työntekijän sairastumisesta johtuen. Pääasiallisesti eri-ikäisten lasten vanhempien kanssa työskentelevän työntekijän näkemyksen mukaan kortit soveltuvatkin erinomaisesti myös aikuisten kanssa työskenteleeseen.

Työntekijät kokivat korttien olevan toimivat ja uskoivat niiden tulevan olemaan jatkossa heillä ahkerasti käytössä. Lasten kanssa kortteja käyttäneet työntekijät kertoivat lasten pitäneen korteista ja tutkineen innoissaan ja tarkkaan kuvia. Kuvien ulkoasua kuvailtiin innostavaksi ja lämminhenkiseksi. Yksityiskohtien kuvailtiin tempaavan lapset mukansa. Työntekijät kertoivatkin lasten alkaneen spontaanisti kertoa omasta arjestaan saatuun korttiin käsiinsä. Työntekijät totesivat, että kuvitus ei kuitenkaan ollut liikaa ohjannut lapsia, vaan lapset olivat mielikuvituksensa mukaan liittäneet korttien kuvia siltä osin omaan arkeensa kuin ne siihen sopivat. Yksi työntekijä kuvasi ”pahojen” tai pelottavienkin asioiden ja tilanteiden saaneen korteissa sellaisen visuaalisen muodon, joka tarjoaa erityisesti lapsille rohkaisua ja kannustusta oman elämäntilanteen kerronnassa ja asioiden sanoittamisessa.

Työntekijät kuvasivat korttien voivan auttaa lasta kertomaan myös asioista, joista on totuttu tai neuvottu vaikenemaan tai joista on vaikea puhua. Kokenut lastensuojelun työntekijä kertoikin yhden kortin avanneen lapsen kokemaan pelottavaa tilannetta paremmin kuin mihin pelkän keskustelun ja kysymysten avulla olisi päästy:

Sitten oli sellainen niin kuin kuva, missä oli lapsi makas sängyssä ja tota se ovi on raollaan ja, ja siellä näkyy hahmoista, että siellä ryypätään ja näin, niin lapsi sano, et heillä on joskus tälleen näin ja sit häntä pelottaa. Mä mietin, et jos mä

olisin kysynyt tän jotenkin, niin ei varmasti ois tullu samalla tavalla... Et se tuli siitä kortista ja lapsi itse kertoi sen. Se oli niin kuin aivan loistava tilanne.

Toinen työntekijä taas kertoi eri lapsen kertoneen samasta kortista aikuisten laulavan ja tanssivan. Tämä lapsi ei ollut liittynyt kuvaan mitään negatiivista omasta elämästään tai kokemuksistaan. Työntekijät kertoivat esimerkkejä myös siitä, miten lapsi saattoi kertoa positiivisia tai turvallisia asioita liittyen korttiin, jossa työntekijä näki jotakin negatiivista. Eräs työntekijä kertoi esimerkkinä lapsen käsittäneen kuvassa olleen huumoruiskun rokotuksena, jonka hän oli saanut neuvolassa. Oli hienoa huomata, että tavoitteeni korttien johdattelemattomuudesta tuntui toteutuneen.

Työntekijät eivät osanneet nimetä muutostarpeita käytössä olleiden korttien sisältöihin. Erityistä kiitosta saivat kortit, joissa yhdessä kuvassa oli kuvattu useita eri vaihtoehtoja (esimerkiksi harrastuskortti ja autoilukortti). Jonkin lapsen kohdalla ruokalautaskortti oli osoittautunut tarpeettomaksi mutta toisen lapsen kohdalla se oli koettu hyväksi. Työntekijät kertoivatkin yleisenä havaintona lasten kokevan kortit eri tavoin ja joidenkin tiettyjen korttien voivan olla relevantteja tietyn lapsen kanssa vaikka joku muu lapsi ei niihin tarttuisikaan. Kerroin työntekijöille omia ajatuksiani siitä, millaisia kortteja pakkaan pitäisi mahdollisesti vielä lisätä. Kävimme keskustelua myös työntekijöiden kokemusten ja ajatusten pohjalta ja päädyimme siihen, että piirrän viisi lisäkorttia: riiteily ja huutaminen, väkivalta, leikki, vauva ja läksyt.

Työntekijöillä oli herännyt monia ideoita korttien käyttötarkoituksista ja -tavoista sekä kohderyhmästä. Työntekijät kokivat korttien soveltuvan parhaiten 4–11-vuotiaille lapsille mutta ajatuksia oli korttien käyttämisestä myös tätä vanhempien lasten sekä lasten vanhempien kanssa. Eräs työntekijä kertoi ajatuksenaan, että kortit toimisivat varmasti myös maahanmuuttajaperheiden kanssa työskennellessä. Koekäyttäjäksi oli käytetty nimenomaan Pesäpuu ry:n lastensuojelutarpeen selvitysmallin lapsi ja perheen arki -teematapaamiseen liittyen, johon liittyen kortteja osittain oli toivottukin. Työntekijät kertoivat antaneensa koko korttipakan lapselle, joka oli saanut valita korteista omaan arkeensa liittyviä asioita, joista oli sitten käyty keskustelua. Työntekijät olivat käyttäneet kortteja tai niistä otettuja pienempiä kopioita yhdessä Pesäpuu ry:n Minun päiväni -lomakkeen kanssa. Työntekijöillä oli ajatuksia myös muista käyttötavoista, kuten sarjakuvan tai kirjan tekeminen lapsen kanssa korteista kuvaamaan lapsen arkea tai lapsen elämän hahmottaminen korttien avulla aikajanan muodossa. Kortteja nähtiin voitavan

käyttää myös esimerkiksi asiakastapaamisten ”tunnelmakierroksilla”, vanhemmuuden itsearviointiin, menneisyysmatkailuun, tulevaisuuden muisteluun, elämäntilanteen vahvuuksien ja muutostarpeiden hahmottamiseen, palautteen antamiseen asiakkaalle tai palautteen pyytämiseen asiakkaalta. Lisäksi korttien nähtiin soveltuvan hyvin myös muualle kuin lastensuojeluun, esimerkiksi kasvatusta- ja perheneuvoloihin, sairaaloihin ja psykiatrian puolelle.

Sain työntekijöiltä vinkkejä myös korttien lopulliseen ulkomuotoon ja toteutukseen sekä mahdollisiin lisä- ja oheismateriaaleihin liittyen. Työntekijät pohtivat pyynnöstäni muun muassa korttien kokoa ja materiaalia. Isojen korttien rinnalle toivottiin kortteja myös pienempänä tarra-arkilla, jolloin niitä olisi helpompi hyödyntää esimerkiksi mainitun Pesäpuu ry:n Minun päiväni -lomakkeen avulla. Eräs työntekijä ehdotti myös oman lomakepohjan luomista korttien tueksi. Hän toivoi pohjaa, jossa eri vuorokaudenaikojen lisäksi pystyttäisiin huomioimaan asiat ja kortit, jotka eivät liity erityisesti tiettyyn vuorokaudenaikaan (esimerkiksi rahakortti ja juhkakortit). Työntekijät toivoivat kortteihin myös numerointia helpottamaan kirjaamista; keskustelun lomassa olisi käytännöllisempää kirjata ylös lapsen valitseman kortin numero kuin sen sisällön kuvaus.

5.5 Korttien viimeistely

Maaliskuun 2013 aikana piirsin viisi lisäkorttia sen pohjalta, mitä palautekeskustelussa Salon lastensuojelun arviointitiimin kanssa oli sovittu. Täten minulla oli koossa 46 valmista korttia ja pakka oli kasassa. Päädyin muokkaamaan korttien lopulliseksi kooksi 13,5 cm x 13,5 cm, sillä se on sopiva koko A3-paperille tulostettaessa ja mielestäni kortit ovat tässä koossa riittävän suuria lapsen tarkastella kuvien yksityiskohtia mutta toisaalta kätevän kokoisia käsitellä.

Korttien tuotteistamisen, eli sopivan kartongin valinnan, korttien painamisen tai tulosamisen, pakkauksen sekä käyttöohjeen ja mahdollisten lisämateriaalien kehittämisen, logon suunnittelun sekä mahdollisen tuotemerkin rekisteröimisen, jätin suosiolla tulevaisuuden haasteeksi opinnäytetyöni ulkopuolelle. Perehdyin kuitenkin tekijänoikeusasioihin jo etukäteen ja havaitsin, että tekijänoikeus syntyy lain nojalla saman tien kuin

teos tehdään eikä se edellytä esimerkiksi rekisteröintiä tai ©-merkin käyttöä (Kuvasto ry i.a.).

6 POHDINTA

Opinnäytetyöni tavoite oli suunnitella ja toteuttaa käytännön työelämää palveleva työväline lapsen ja lastensuojelun työntekijän kommunikoinnin tukemiseksi. Yhteistyökumppaninani toimi Salon lastensuojelun arviointitiimi. Teoriaa ja arviointitiimin työntekijöiden työkokemusta hyödyntäen suunnittelin ja piirsin 46 arkea käsittelevää korttia, joiden tarkoitus on helpottaa lapsia kertomaan heidän perheensä arjesta ja siitä, millaisista asioista se koostuu. Koen onnistuneeni hyvin ja saavuttaneeni asettamani tavoitteen.

Korteista saamani palaute oli parempaa kuin uskalsin odottaa. Työntekijöiden kokemusten mukaan lapset olivat pitäneet korteista ja ne olivat toimineet hyvin heidän tarpeisiinsa nähden; kortit olivat avanneet luontevaa keskustelua lasten arjesta – niin hyvistä kuin huonoistakin asioista. Kortit täyttivät työntekijöiden kokeman aukon olemassa olevien toiminnallisten välineiden kentässä ja ne parantavat lastensuojelulain (Lastensuojelulaki 2007) korostamaa lasten osallisuutta luomalla lapsille mahdollisuuksia omien kokemustensa avaamiseen.

Korttien käyttöön liittyvät kokemukset pohjautuvat siis noin puolentoista kuukauden koekäyttöjaksoon, jonka aikana työntekijät käyttivät kortteja viiden eri lapsen kanssa työskennellessään. Pidempi koekäyttöjakso olisi mahdollistanut useampia koekäyttökertoja ja todennäköisesti antanut laajemman ja toisaalta tarkemman kuvan korttien käyttökelpoisuudesta ja toimivuudesta. Toteutuneet käyttökerrat antanevat kuitenkin luotettavaa, suuntaa-antavaa informaatiota korttien käytöstä sekä siitä, että kortit toimivat niille asetettujen tavoitteiden mukaisesti: ne houkuttelevat lapsen tutustumaan niihin ja etsimään yhtymäkohtia omaan elämäänsä johdattelematta lasta liikaa. Työntekijöiden palaute antoi myös viitteitä korttien monipuolisista käyttömahdollisuuksista, vaikka koekäyttöjakson aikana kortteja olikin käytetty kaikkien lasten kanssa lähes samalla tavalla.

Keräsin työntekijöiltä palautetta koekäyttöjakson ajalta sekä lomakekyselynä että osallistumalla arviointitiimin työntekijäkokoukseen, jossa nauhoitin kortteihin liittyvän keskustelun. Sain kyselylomakkeisiin melko hyvän vastausprosentin; viisi työntekijää yhdeksästä vastasi. Lähetin lomakkeet työntekijöille sähköpostitse vain joitakin päiviä

ennen yhteistä palautekeskusteluamme, ja uskonkin, että olisin saanut vielä enemmän vastauksia, mikäli olisin lähettänyt lomakkeet aikaisemmin. Vastausten määrään lienee vaikuttanut myös se, että en lomakkeen saatesähköpostissa huomannut mainita erikseen toivovani palautetta myös niiltä työntekijöiltä, jotka eivät olleet ehtineet käyttää kortteja asiakkaiden kanssa. Toisaalta työntekijäkokoukseen osallistuneista työntekijöistä kaikki osallistuivat keskusteluun ja toivat omia näkemyksiään esiin. Kaiken kaikkiaan työntekijät auttoivat kiitettävästi korttien kehittämisessä ja koen heidän olleen kiinnostuneita aiheesta.

Minua jäi mietityttämään, olisinko saanut parempaa näkökulmaa korttien viimeistelyyn, jos olisin osallistunut itse yhteen tai useampaan tapaamiseen, jolla työntekijät käyttivät kortteja lasten kanssa. Toisaalta minulle on jo kertynyt omakohtaista kokemusta lasten kanssa tehtävästä työstä ja sitä kautta näkemystä sen suhteen, mistä lapset pitävät ja mikä heitä houkuttelee työskentelemään. Tärkeäksi koin myös mahdollisuuden testata korttien sisältöjä sukulaislasten kanssa.

Opinnäytetyöni on työelämälähtöinen. Yhteistyökumppaninani toimineen Salon lastensuojelun arviointitiimin työntekijät ottivat minut hyvin vastaan. He vaikuttivat alusta lähtien innostuneilta produktiostani ja olivat tukenani koko prosessin ajan. Minua puolestaan innosti nähdä, kuinka halukkaita pitkänkin työhistorian omaavat työntekijät olivat kehittämään työtään. Toivon saavani tartutettua samanlaista innostusta myös omaan nykyiseen sekä tuleviin työyhteisöihini.

Opin opinnäytetyön myötä paljon yksin tekemisestä ja ison projektin läpi viemisestä alusta loppuun asti. Opinnäytetyön eri vaiheisiin liittyvät seminaarit motivoivat muun muassa aikataulujen suhteen ja sain niistä myös arvokasta palautetta ja kehittämisohjeita lopulliseen työhön liittyen. Kaiken kaikkiaan työ vei paljon aikaa ja välillä usko omaan osaamiseen ja pystymiseen horjui. Opinnäytetyöni toimi itselleni hyvänä opetuksena siitä, että olen kyvykäs luomaan ja toteuttamaan tyhjistä jotain oikeasti muita ihmisiä palvelevaa. Tällaisen havainnon tekeminen oli mahdollista yhteistyökumppanin positiivisen palautteen kautta.

Paitsi itse tekemisen suhteen opin opinnäytetyöni myötä paljon myös kunnan lastensuojelutyöstä, lastensuojelulaista ja lastensuojelutyötä ohjaavista arvoista. Oli mielekästä

havaita, että sosionomit ovat löytäneet oman paikkansa kunnan lastensuojelussa ja tällä koulutus pohjalla on annettavaa myös lastensuojelun kehittämiseen.

Olen tyytyväinen opinnäytetyönäni kehittämäni tuotteeseen. Tuotetta ei voi koskaan saada täydellisesti palvelemaan kaikkia mutta lastensuojelun työntekijöiltä saamani palautteen valossa uskallan todeta näiden korttien palvelevan ainakin heitä omassa työssään. Uskon korttien soveltuvan myös muihin käyttötarkoituksiin ja eri ammattiryhmien käyttöön. Toivonkin, että kortteja hyödynnettäisiin myös esimerkiksi lastensuojelussa alkuvaiheen työskentelyä laajemmin sekä muiden tahojen toimesta, kuten seurakunnan lasten ja perheen kanssa tehtävässä työssä tai varhaiskasvatuksen puolella. Kortteja voisi hyödyntää esimerkiksi seurakunnan perheneuvonnassa vanhempien ja lasten kanssa sekä erilaisissa perheen elämään ja vanhemmuuteen kohdentuvissa ryhmissä ja leireillä. Korttien avulla voitaisiin helpottaa esimerkiksi lasten arjen ja elämän hahmottamista sekä käydä läpi toiminnan lapsissa herättämiä tunteita. Kortit voisivat osaltaan vastata kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisen tavoitteeseen lisätä lasten osallisuutta (ks. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä 2008).

Jatkokehittämiseksi minulle jää vielä korttien tuotteistaminen eli saattaminen lopulliseen käyttömuotoonsa sekä esimerkiksi niiden kaupallistamisen miettiminen. Ennen tätä työtä en voinut kuvitellakaan, että pystyisin tulevaan ammattiini liittyen yhdistämään opintojen tuoman osaamisen sekä pitkäaikaisen harrastukseni piirtämisen. Tästä on hyvä jatkaa.

LÄHTEET

- Ailoranta, Assi 2012. Asiakastyytyväisyys Salon lastensuojelun arviointitiimissä. Turku: Turun yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus Brahea.
- Ailoranta, Mikko 2013. Sosiaalityöntekijä. Salon kaupungin lastensuojelun arviointitiimi. Salo. Henkilökohtainen tiedonanto 13.2.
- Dahlström, Edmund 1987. Everyday-life theories and their historical and ideological contexts. Teoksessa Himmelstrand, Ulf (toim.) 1987. The multiparadigmatic trend in sociology. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 187–196.
- Diakonia-ammattikorkeakoulu 2010. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (toim.) 2006. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.
- Jokinen, Eeva 2005. Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland.
- Järvinen, Ritva; Lankinen, Aila; Taajamo, Terhi; Veistilä, Minna & Virolainen, Arja 2007. Perheen parhaaksi: Perhetyön arkea. Helsinki: Edita.
- Keränen, Eija 2001. Luovuus ja toiminnallisuus sosiaalialan työssä. Teoksessa Keränen, Eija; Nissinen, Pasi; Saarnio, Tuula & Salminen, Mirva (toim.) 2001. Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 105–129.
- Kirkkohallitus 2007. Kirkko ja lastensuojelutyö. Tausta-aineistoa varhaisesta tukemisesta ja lastensuojelusta seurakunnan työntekijöille. Viitattu 14.3.2013.

<http://espoonhiippakunta.evl.fi/@Bin/347728/kirkonkello-00010150-1.pdf>.

Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisryhmä 2008. Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämisen asiakirja. Helsinki: Kirkon kasvatusta ja nuorisotyö/Kirkkohallitus.

Kuvasto ry i.a. Kuvaoikeuksien ABC. Viitattu 13.3.2013.

<http://www.kuvastory.fi/index.php?cat=26&lang=fi&mstr=3>.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2007. Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 111.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2008. Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. EriKa – Erityisopetuksen tutkimus- ja menetelmätieto 1/2008, 15–18.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2010. Lapsen hyvä arki. Helsinki: Kirjapaja.

Lastensuojelulaki 2007/417, 13.4.2007. Viitattu 4.2.2013.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

Lefebren, Henry 1991. Critique of everyday life. Libdin: Verso.

Lindfors, Eila 2011. Hyvä arki lasten ja nuorten arvioimana. Teoksessa Marjanen, Päivi & Lindfors, Eila (toim.) 2011. Lapsen ja nuoren hyvä arki. Vantaa: Laurea-ammattikorkeakoulu, 18–37.

Muukkonen, Tiina 2008. Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa Muukkonen, Tiina (toim.) 2008. Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti, 145–162.

- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Oranen, Mikko i.a. Lasten osallisuus. Sosiaaliportti: Lastensuojelun käsikirja. Viitattu 5.2.2013. [http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus.](http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/) / Tuloste tekijän hallussa.
- Paaso, Sari-Anne 2010 (toim.). Mitä lapselle kuuluu? – Opas lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen. Opas- ja käsikirjat 1/2010. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Parviainen, Maaret 2007. Luovasti siltaa sisimpään. Kokemuksiani lastensuojelun avo-
huollon ryhmätoiminnasta ja luovien ilmaisumenetelmien käytöstä lasten ja nuorten ryhmistä. Teoksessa Heikkinen, Alpo; Levamo Pauliina; Parviainen Maaret & Savolainen, Aili 2007 (toim.) Näe minut – kuule minua. Kokemuksia ryhmistä. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris -instituutti. SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 11, 2007. 189–219.
- Pulkkinen, Lea 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus.14–29.
- Roos, J.P. 1983. Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. Tiede & edistys VIII 1983:3, 6–15.
- Räty, Tapio 2012. Lastensuojelulaki - käytäntö ja soveltaminen. 2. painos. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Rönkä, A., Malinen, K. & Lämsä, T. (toim.). 2009. Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa. Paletti-tutkimus, Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

- Salmi, Minna 1991. *Ansiotyö kotona – toiveuni vai painajainen? Kotiansiotyö Suomessa työntekijän arkipäivän kannalta*. Helsinki: Yliopistopaino. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia.
- Sandberg, Seija 2000. Lasten ja nuorten stressi. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 2000; 116(20):2282–2287.
- Seurakuntien lapsityön keskus ry i.a. Työn tueksi. Viitattu 29.3.2013. http://www.evlslk.fi/tyon_tueksi.
- Sinkkonen, Jari 2012. *Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun*. Helsinki: WSOY.
- STAKES 2005. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Oppaita 56.
- Suomen ev.lut. kirkko i.a. *Meidän kirkko – suuntaviivat*. Viitattu 29.3.2013. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/68D025E9DD446807C22573FB004FB631?OpenDocument&lang=FI>.
- Suomen ev.lut. kirkko 2012. *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115.
- SuomiSanakirja.fi. Viitattu 25.4.2013. <http://suomisanakirja.fi/arki>
- Venninen, Tuulikki; Leinonen, Jonna & Ojala, Mikko 2010. ”Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi”. *Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Työpapereita 2010:3*. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.
- Vilka, Hanna & Airaksinen Tiina 2003. *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Väliavaara, Christine 2008. Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Porvoo: WS Bookwell Oy, 77–98.

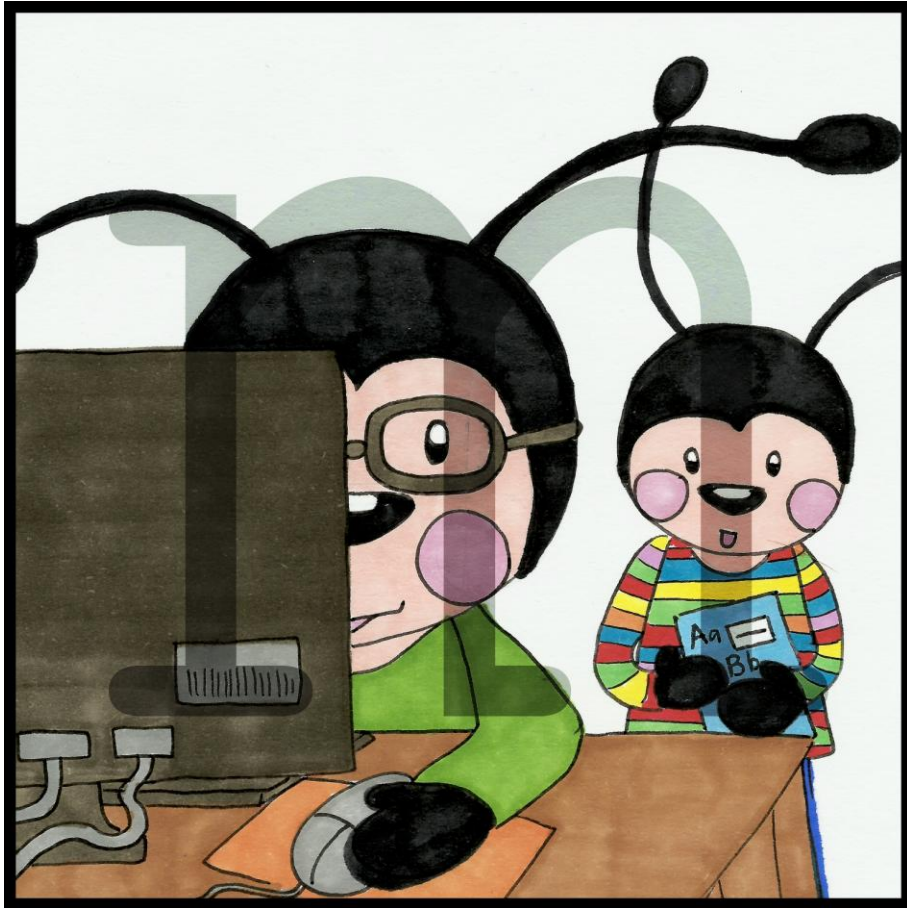
YK:n lapsen oikeuksien sopimus 1989. Viitattu 5.2.2013

http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf .

LIITE 1: Esimerkkejä Leppisten arki -korteista

LIITE 2: Työntekijöille lähetetty palautelomake

PALAUTE "LEPPISTEN ARKI" –KORTEISTA

Oletko käyttänyt kortteja asiakkaan kanssa?

Kyllä Ei

Lapsen ikä, jonka kanssa käytetty	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12	yli 12 ____ (kpl)
	____	____	____	____	____	____

ENSIVAIKUTELMA

Mitä ajatuksia nousi korteista?

KÄYTÖSSÄ KOETTUA

Miten lapset suhtautuivat? Mikä korteissa oli hyvää? Mikä huonoa? Miten kehittäisit kortteja?

KORTTIEN KÄYTTÖ

Millaisia erilaisia käyttötapoja korteille voisi olla? Minkä ikäisten kanssa käyttäisit kortteja?

MUUTA?

Kiitos palautteesta!